

Majoros Mária

A csecsemőotthonban nevelkedő gyerek családba kerülésének előkészítése*

A csecsemőotthoni elhelyezés nem végleges megoldás a gyerekek életében. Ezek a gyerekek kivétel nélkül, életük egy adott pillanatában végleg elhagyják az intézetet, azt az otthont, amely sokuk számára újszülött koruk óta nyújt biztonságot. Bekerülésük egy családba csaknem mindig öröm számunkra, hiszen akár visszakerülnek vérszerinti családjukba, akár örökbefogadó vagy nevelőcsaládban helyezzük el őket, bízunk abban, hogy sorsukat véglegesen tudtuk rendezni, és új otthonukban szüleik megértő gondoskodással veszik őket körül. Ugyanakkor tudjuk azt is, mit jelent mind a csecsemők, mind a kisgyerekek számára a jól ismert környezetüktől, gondozónőiktől, társaiktól való elszakadás, és az új, ismeretlen környezetbe történő beilleszkedés.

Bárhová távozik is a csecsemő vagy kisgyerek a csecsemőotthonból, távozása nem történhet hirtelen, előkészítés nélkül. Minden gyereknek joga van ahhoz, hogy a jövőjével kapcsolatos változásokról idejében tudomást szerezzen, hogy elegendő ideje legyen jövődjével összeismerkedni, és az összebarátkozás néha hosszadalmas, nehéz folyamatban állandó, megértő támogatást kapjon.

Mindez annak érdekében történik, hogy mire a gyerek hazakerül, bizalomteljes kapcsolat alakuljon ki szülei és közte, és minél kisebb meg rázkódtatással, minél sikeresebben illeszkedhessen be új környezetébe, új családjába.

A távozás előkészítésének több, egymással összefüggő összetevője van.

Fontosnak tartjuk a gyerekekkel való gyakori beszélgetéseket a barátkozás folyamán. Beszélgetni kell velük vérszerinti családjukkal kapcsolatos emlékeikről, érzéseikről, és a rájuk váró változásokról, szüleikről, gondjaikról, örömeikről. De ugyanilyen lényeges a szülőkkel való gyakori beszélgetés is, mind a gyerekek addigi életéről, fejlődéséről, szokásairól, a barátkozás közben fellépő nehézségekről, mind pedig saját aggodalmaikról, és jövődjéről, közös életükről is.

*Elhangzott: A Magyar Pszichológiai Társaság X-dik Országos Tudományos Nagygyűlésén, A gyermeki jogok megvalósulásának pszichológiai feltételei a gyermekvédelemben című ülésén, Budapesten, 1992. szeptember 2.-dikán.

Megkönnyíti az otthoni beilleszkedést, és a későbbiekben is segít a múlt felidézésében az a nagyon részletes dokumentáció, amit a szülőknek adunk át távozás előtt.

Ez nem csupán egy orvosi zárójelentés, bár természetesen tartalmazza a gyerek betegségeit, gyógyszerelését, védőoltásait, stb. De tartalmazza a gyerek intézeti tartózkodása alatti, testi, mozgásbeli, valamint értelmi és érzelmi fejlődésének teljes leírását, és egy részletes beszámolót a távozásakor meglévő szokásairól, napirendjéről.

A távozás előkészítésének talán mégis az *összebarátkozás* a legfontosabb mozzanata. Ennek különböző fokozatai vannak.

Az első találkozások, amelyekre érettségének megfelelően felkészítjük a kisgyereket, mindig jól ismert személy, általában a gondozónő jelenlétében történnek meg. A gyerekeknek így lehetősége van gondozónője biztonságot nyújtó öléből először csak ki-kilesni, majd fokozatosan közeledni az őt megismerni kívánó szülők felé. A gondozónő megnyugtató jelenlétében könnyebb elfogadni a szülők közeledését is.

Később, amikor már a gyerek bátrabb, és úgy látjuk, hogy nincsen szüksége a gondozónő állandó jelenlétére, rövidebb-hosszabb időre magukra hagyjuk a szülőket és a gyereket.

A gyerek bizalmának következő, lényeges megnyilvánulása, amikor a gondozónő kísérete nélkül átlépi az intézet kapuját, és rövidebb, majd hosszabb sétát tesz szüleivel, majd még később ellátogat jövődjé otthonába. Megnézi, hol fog élni, hol áll az ágya, ahol alszik majd, hol fogja tartani a ruháit, játékait.

Mindezek természetesen a nagyobb, már jól beszélő, környezetükben jól kiigazodó gyerekeinkre vonatkoznak.

A csecsemők és a beszélni még nem tudó kisgyerekek „barátkoztatása” másképp történik. Ők főként a gondozási műveletek alatt ismerkednek össze szüleikkel.

Az első találkozások alkalmával a szülők a csecsemő vagy kisgyerek megszokott tevékenységét, mozgását, játékát figyelik, majd tapintatosan egyre közelebb kerülve hozzá, megfigyelik étkezését is. Amikor a gondozónő úgy érzi, hogy a csecsemő már nem idegenkedik jövődjébeli anyjától, akkor az anya a gondozónő jelenlétében megtanulja, hogyan kell megetetnie gyermekét.

A barátkozás következő lépcsőfokán a szülők fürdetés közben figyelik meg a gyereket, és ellesik a gondozónőtől mindazt, ami miatt a gyerekek számára olyan fontos a napi fürdetések ceremóniája. Már-már sikeresnek mondhatjuk a barátkozást, amikor egy csecsemő vagy kisgyerek örömmel, elégedetten hagyja, hogy anyja megfürdesse, és kölcsönösen jól érzik magukat, megértik egymást ebben a meglehetősen intim helyzetben is.

Az előbbieken a barátkozás folyamatának általános ívét vázoltam fel. Ennek alapján úgy tűnik, mintha a gyerekek kezdeti idegenkedésétől a mély megbarátkozásig zökkenőktől mentes út vezetne.

A valóságban ezen az úton nagyon is sok zökkenőre kell számítanunk, megtorpanásokkal, visszaesésekkel kell szembenéznünk, és az is előfordul, hogy rajtunk kívül álló okok miatt nem áll módunkban minden gye-

reket végigvezetni ezen az úton. A továbbiakban e két nehézséget szeretném illusztrálni egy-egy gondozottunk távozásának bemutatásával.

A majdnem négy éves Viki végső távozása előtt huszonnyolc alkalommal találkozott örökbefogadó szüleivel és jövendő tíz éves nővérével. A huszonnyolc alkalom részletes elemzése külön előadás témája lehetne, és külön elemzést érdemelne az a munka is, amely a találkozások hátterében zajlott. A gondozónő mind Vikit, mind az örökbefogadó szülőket igyekezett hozzásegíteni ahhoz, hogy megértsék egymást, eközben ő maga is segítségre szorult, hiszen nem volt könnyű elszakadnia attól a kislánytól, akit újszülött kora óta gondozott.

Előadásomban most csupán azt az utat szeretném felrajzolni, amelyen Viki eljutott a végső távozásig.

Az első öt találkozás azonosan zajlott: Viki izgatottan készült a találkozásokra, de miután gondozónője szólt, hogy örökbefogadó szülei megérkeztek, ölbe kéri magát. Negyed órán át úgy bújik gondozónője nyakába, hogy még csak ki se kukkant onnan. Az ajándékok azután kissé feloldják feszültségét, és a találkozások vége felé már halkan beszélget is a szülőkkel, illetve nővérével.

A hatodik alkalomtól határozott változást látunk Viki viselkedésében. Nővérével egyre oldottabb, vele könnyebben tud beszélgetni, mint a felnőttekkel, jól játszanak együtt, babáznak, szaladgálnak. A szülőkkel szemben még mindig tartózkodó, rövidesen azonban már velük is jó hangulatban telnek el a találkozások. A kilencedik alkalommal, igaz, a gondozónője társaságában, de hosszabb sétára indul, autójukba is beül, a tizedik alkalommal pedig minden fenntartás nélkül engedi, hogy gondozónője néhány perces ottlét után eltávozzon, és szívesen marad egyedül jövendő családjával.

A tizenegyedik alkalommal komoly visszalépés következik be. Viki szóltanul ücsörög gondozónője ölében, szorosan hozzábújik, ki sem néz a szülők felé. Mintha minden elölről kezdődne: a következő négy találkozást is a kezdeti féltékenység és a lassú oldódás jellemzi. A tizenhatodik alkalommal merészkedik el megint a szülőkkel, most már gondozónője nélkül, egy rövidebb kirándulásra.

Ezután már nem volt több visszalépés, a következő nyolc alkalommal Viki egyre több időt töltött jövendő otthonában, végül végleg távozott intézetünkből.

Viki útja számunkra ismert jelenség.

A barátkozás kezdetén a gyerekek elsősorban örömet éreznek. Hozzájuk, személy szerint hozzájuk érkezik egy néni és egy bácsi, aki majd az ő anyjuk és apjuk lesz, ajándékot is hoz nekik. Bármilyen féltékeny, visszahúzódóak is a szülőkkel a személyes találkozások alkalmával, később büszkén mutatják társaiknak ajándékaikat, és izgatottan várják a következő találkozásokat. Csak idővel, néhány alkalom után döbbennek rá, hogy valójában milyen változás előtt állnak: hogy hazamenetelük azt is jelenti, el kell hagyniuk eddigi, megszokott környezetüket, el kell válniuk jól ismert gondozónőiktől, társaiktól. Ez a felfedezés gyakran tiltakozást vált ki a gyerekekből, és előfordul, hogy átmenetileg nem is akar-

nak jövendő szüleikkel találkozni. Komoly belső munkát kell végezniük, amíg túljutnak ambivalens érzéseiken, amíg a megszokott környezettől való elválás fájdalmát fokozatosan felváltja a jövendő szülőkkel, az új otthonnal való alaposabb megismerkedés vágya.

A barátkozás néha valóban hosszú, esetleg több hónapig is tartó folyamatának fontosságát az örökbefogadó szülők szinte kivétel nélkül megértik. Néha türelmetlenek ugyan, és újra meg újra meg kell értetni velük a gyerekekben lejátszódó folyamatokat, többnyire azonban örömmel fogadják ebben is a csecsemőotthon segítségét.

Más a helyzet a vérszerinti szülőkkel. Ők gyakran nem látják be a barátkozás szükségességét, és kezükben az elbocsájtó határozattal azonnal haza kívánják vinni gyermeküket. Az át nem gondolt, elő nem készített hazaadásnak gyakran fájdalmas következménye az, hogy a gyereket nem fogadják el a családban, kirekesztik, sok esetben bántalmazzák, és így ők rövid időn belül visszakerülnek az intézetbe.

De ugyanilyen vesztéllyel jár, ha a barátkozás nem tart kellő ideig. Soha nem áltathatjuk magunkat azzal, hogy néhány alkalom mégis több a semminél. Nem több.

D. Hajnalka újszülöttkora óta nevelkedett itézetünkben, bátyjával együtt, egy idősebb testvérüket pedig otthonukban nevelték a szülők. A gyerekeket ritkán, rendszertelenül látogatták, bensőséges kapcsolat nem alakulhatott ki köztük. Harmincegy hónapos volt Hajnalka, amikor a szülők, kezükben az intézeti nevelést megszüntető határozattal, megjelentek a gyerekekért. Hosszas rábeszélés eredményeként öt napig barátkoztak velük. Ennek az öt napnak a történetét Hajnalka saját gondozónőjének feljegyzése alapján idézem fel:

„Váratlanul és hirtelen jött az esemény, hogy haza fog menni. Csak néhány nap állt rendelkezésünkre a barátkozáshoz. Az első alkalommal csodálkozva, ijedten nézett a szüleire. Az ölemben ült, szemben velük és nagyon komoly volt. Nem szólt egy szót sem, de nem is sírt. Amikor az anyja megfogta a kezét és puszilgatta, símogatta, ő ezt engedte. De tiltakozott, amikor hívta, hogy ölbe vegye.

Következő nap már megszólalt. Elmondta, mit lát a mesekönyvben. Megmondta a nevét anyjának. Az ölbe most sem ült, amikor hívta. Elég komoly volt most is, de nem annyira, mint előző nap.

A harmadik napon itt volt a testvére is. Nagyon komolyan nézte őt is, az anyját is. Nem szólalt meg egy ideig. Majd az anyja az ölbe vette, amit most megengedett. Később a fényképeit nézegettük, és akkor már elmondta, hogy kit lát rajta. Fürdetését az anyja is nézte, egy-egy kisebb részmuveletet ő is csinált. Hajnalka nagyon elkomolyodott, de engedte neki. Később Robi még kukucsozott vele a tárgyalóban, ekkor először elmosolyodott.

A negyedik napon dolgoztam, nem tudtam végig kint lenni velük, de időnként ki-kinéztem rájuk a tárgyalóba. Hajnalka csendben ült az apja vagy az anyja ölében. A kapun belül sétáltak is egy kis ideig.

A következő alkalommal is dolgoztam, ekkor is főleg egyedül volt velük. Anyja mondta, hogy most is csendes volt, alig szólalt meg. Este für-

dette az anyukája. Hajnalkán látszott a meglepetés, nem érti, mi történik most vele. Mint egy bábu, úgy hagyta, hogy gondozza az anyja. Együttműködésre nem volt lehetősége. Amikor a szülei elmentek, felengedett a feszültsége, játszani kezdett.

A barátkozás néhány napja alatt sokat meséltünk a bekövetkező változásokról, beszéltünk arról, hogy mi minden lesz majd más, mint itt. Hajnalka figyelmesen hallgatta, majd elmondta utánunk, és aztán magától is emlegette ezeket a dolgokat, de nem nagyon értette, amit mondott. Az elmenetele napján is úgy viselkedett, mint korábban, nem értette, mi történik körülötte, beszállt az autóba, csodálkozva, komolyan, sírás nélkül ment el." Hajnalka ugyan nem került vissza az intézetbe, de a védőnőjétől tudom, hogy nagyon nehéz helyzetben volt otthon, és kirekesztettsége, periférikus helyzete éveken keresztül tartott.

Távozása a legérzékenyebb életkorban történt. Beszédét még csak közvetlen környezete értette jól, így csoporttársai között beszédes volt, de idegenek között nem szívesen szólalt meg. Még nem volt egészen szobatiszta, pedig szülei ebben az életkorban már elvárták volna tőle. Így ezért is sok elmarasztalás érte. Fő kifejezőeszköze a sírás lett, ezt szülei éppen úgy nem értették meg, mint szótlanágát, vagy a szobatisztaságát illető visszaesést.

Ez az öt napos barátkozás nem segítette Hajnalkát az otthoni beilleszkedésben, de a szülőket sem abban, hogy jobban megismerjék, elfogadják kislányukat. Több idő kellett volna ahhoz, hogy gondozónője biztonságot adó jelenlétében egyre többet merjen szüleihez beszélni. És idő kellett volna ahhoz is, hogy egy-egy találkozás után a szülőkkel közösen megbeszélhessük, mi játszódik le Hajnalkában, mit jelent szótlanága, egy-egy bátortalan gesztusa.

Csak hosszabb idő után lett volna szabad magukra hagyni őket, hiszen láttuk, gondozónője mellől a harmadik napon már mosolygott rájuk, de a következő napon, amikor a gondozónő távollétében anyja ölbevette, ismét elkomorult. Ezzel a komoly, értetlen bizalmatlansággal hagyta, hogy fűrösszék, sétáljanak vele, majd hazavigyék.

Ennek a nagyon érzékeny, minden változásra riadtan, elcsendesedve reagáló kislánynak valószínűleg hetekre, de lehet, hogy hónapokra lett volna szüksége ahhoz, hogy jól összeismerkedjék családjával, és a kölcsönös megbarátkozás után mindnyájuk számára könnyebb lett volna új, közös életüket elkezdeni.

A csecsemőotthonban nevelkedő gyerekek családba kerülése tehát nehéz folyamat, mind a befogadó család számára, mind a bekerülő gyermek számára, akár vérszerinti családról van szó, akár örökbefogadó, vagy nevelőcsaládról.

Úgy gondoljuk, hogy mind a gyermekvédelmi, mind az intézeti szakembereknek és a családok segítőinek ismerniük kell ezeket a nehézségeket. Nem elég azonban, hogy ők ismerik: szélesebb körben ismertté kell tenni, a családokkal is el kell fogadtatniuk, hogy soha ne fordulhasson elő, hogy a gyereket váratlan módon helyezik ki ismeretlen környezetbe, alig ismert emberekhez.